

προβλήματα των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών, αλλά δεν είναι σε θέση να λύσει όλα τα προβλήματα. Και αυτά που λύνονται δεν είναι πάντα τα πιο κρίσιμα. Επιπλέον, αυτή η αλλαγή της κοινωνικο-οικονομικής προβληματικής μπορεί να θεωρηθεί σαν μια μη προβλεπόμενη συνέπεια της λειτουργίας του ίδιου του κράτους αρωγού. Υπάρχουν δυο ουσιαστικά προβλήματα: το πρόβλημα της παραγωγής/εχμετάλλευσης και το πρόβλημα της πραγματικής ζήτησης/πραγματοποίησης. Μεταξύ των δυο υπάρχει ένας φαύλος κύκλος: όσο αποτελεσματικότερα λύνεται το ένα, τόσο δυσκολότερη γίνεται η λύση του άλλου. Το κείνσιανό κράτος αρωγός στάθηκε ικανό να λύσει, μ' αρκετή επιτυχία, το πρόβλημα της σταθεροποίησης της συσσωρευμένης ζήτησης. Αλλά, τον ίδιο καιρό, επέδρασε στις δυνατότητες της καπιταλιστικής οικονομίας να αντιμετωπίσει το πρόβλημα παραγωγή/εχμετάλλευση, έτσι όπως εμφανίστηκε στην κρίσιμότερη μορφή του στα μέσα της δεκαετίας του '70. Το κράτος αρωγός έδρασε στηριζόμενο στην ψευδή θεωρία ότι τα προβλήματα τα οποία μπορεί να αντιμετωπίσει είναι τα μόνα προβλήματα της πολιτικής οικονομίας του καπιταλισμού, ή τα πιο σημαντικά. Αυτή η εσφαλμένη προοπτική αμφισβητήθηκε από τις σύγχρονες πολιτικές και οικονομικές εντάσεις.

Η οικονομική κατάσταση έχει αλλάξει με τέτοιο τρόπο ώστε να προσφέρει μια δυναμική υποστήριξη στις συντηρητικές και νεοφιλελεύθερες οικονομικές θεωρίες. Δίχως να είμαστε πλέον σε θέση να δώσουμε κίνητρα στην παραγωγή, με ελλειμματική τη δημόσια δαπάνη, η οποία στοχεύει και στην καταπολέμηση της ανεργίας, συντελεί αυτή η ίδια στην άνοδο των ποσοστών ανεργίας, εφ' όσον η πρακτική αυτή αυξάνει τα έξοδα των ομάδων συμφέροντος και καθιστά το κεφάλαιο δαπανηρό και ανεπαρκές. Επιπλέον —κι αυτός είναι ίσως σοβαρότερος λόγος— το κράτος αρωγός περιορίζει ως ένα μέρος το ενδιαφέρον και το κίνητρο για εργασία.

Η κοινωνική αρωγή και ασφάλεια, εγγυημένες από το κράτος, παρέχουν στους μισθωτούς εργαζόμενους μια τόσο ισχυρή θεσμική προστασία ώστε να μην είναι αρκετά προετοιμασμένοι —ή και μπορεί να είναι λιγότερο δυναμικοί— να προσαρμοστούν σε δομικές τεχνολογικές και οικονομικές μεταβολές. Όχι μόνο οι μισθοί χειροτερεύουν όσο προχωρούμε προς τη βάση, αλλά επιπρόσθετα τα αγαθά που προσφέρονται από το κράτος αρωγό έχουν ως ένα μέρος «αποεμπορευματοποιήσει» τα συμφέροντα των εργαζομένων, εισάγοντας στοιχεία του status quo δίπλα σε εκείνα του «συμβολαίου» ή «δικαιώματα των πολιτών» δίπλα σε εκείνα της ιδιοκτησίας. Αυτή η αλλαγή στις βιομηχανικές σχέσεις που επέτρεψε το κράτος αρωγός, δεν εξυπηρετεί μονάχα τη σταθεροποίηση της πραγματικής ζήτησης —όπως έχει αποδειχθεί— αλλά έκανε την απασχόληση πιο δαπανηρή και πιο δύσκαμπτη. Το κεντρικό πρό-

βλημα στην αγορά της εργασίας είναι το πρόβλημα της προσφοράς — πώς να προσλάβεις και να απολύσεις το σωστό κόσμο, στη σωστή θέση, με τα σωστά κριτήρια και ιδιότητες. Αναφορικά με το πρόβλημα αυτό, η καπιταλιστική τάξη είδε το κράτος αρωγό περισσότερο σαν πρόβλημα παρά σαν λύση.

Παρόμοιες δυσκολίες εμφανίζονται επίσης σε σχέση με μιαν άλλη πλευρά του προβλήματος της προσφοράς, δηλαδή σε σχέση μ' ένα «συντελεστή της παραγωγής» όπως είναι η φύση. Πολλές καπιταλιστικές χώρες επενέβησαν στις δεκαετίες του '60 και του '70 με πολιτικές ρύθμισης της χρήσης των πρώτων υλών και της παραγωγικής εξέλιξης, πολιτικές που σήμερα μοιάζουν να είναι ουσιαστικά όρια στη «δημιουργική καταστροφή» του καπιταλισμού.

Σε μερικές χώρες εμφανίσθηκαν δυναμικές πολιτικές συμμαχίες έξω από και σ' ορισμένες περιπτώσεις μέσα στο κομματικό σύστημα που εμπνέονταν (όχι μόνο στην περίπτωση της πυρηνικής ενέργειας) από την ιδέα ότι η καταστροφική δυναμικότητα της καπιταλιστικής παραγωγής υπερβαίνει σήμερα κατά πολύ τη δημιουργικότητά της, και επομένως είναι αναγκαίο τα κριτήρια παραγωγής που βασίζονται στην αξία χρήσης να υπερισχύουν εκείνων που βασίζονται στην αξία της ανταλλαγής. Τα εμπόδια στην τεχνολογική αλλαγή που προκύπτουν απ' αυτό τον τύπο των πολιτικών προσανατολισμών (όπως είναι αυτοί που συνδέονται με τον «εξανθρωπισμό της εργασίας») συχνά θεωρούνται σαν ένα ακόμα εμπόδιο στην οικονομική ανάπτυξη που οξύνει την ήδη δύσκολη κατάσταση με τις συνεχείς αυξήσεις της τιμής του πετρελαίου που επιβάλλονται από τις χώρες του OPEC.

Δεν ενδιαφέρει εδώ να διαπιστώσουμε εάν οι κριτικές αυτές που στρέφονται σήμερα όλο και συχνότερα εναντίον του κεϊνσιανού κράτους αρωγού είναι απολύτως αληθινές, ή εάν δεν είναι, αντίθετα, εν μέρει τα αποτελέσματα παρανοϊκών υπερβολών, μιας εντελώς συνειδητής τακτικής του κεφαλαίου και των πολιτικών οργανώσεών του που παραμορφώνουν την πραγματικότητα. Θα μπορούσαμε να εφαρμόσουμε στο ζήτημα αυτό το γνωστότατο στους κοινωνιολόγους «θεώρημα του Thomas»: αυτό που είναι πραγματικότητα στο μυαλό και στις προσδοκίες του κόσμου θα γίνει πραγματικότητα στις συνέπειές του. Σε μια καπιταλιστική κοινωνία, η δομική κατάσταση της εξουσίας των ιδιοκτητών, των managers, και των αντιπροσώπων των οργανώσεών τους, θεμελιώνεται ακριβώς στην εξουσία τους να ορίζουν την πραγματικότητα μ' έναν τρόπο εξαιρετικά πλούσιο σε συνέπειες, από τη στιγμή που αυτό που αντιλαμβάνονται ως πραγματικότητα έχει μεγάλη πιθανότητα να ασκήσει πραγματική επίδραση στις άλλες τάξεις και στους άλλους πολιτικούς φρεείς.

Δίχως να εμβαθύνουμε στο ειδικό πεδίο της οικονομίας μπορούμε να εξετάσουμε δυο πλευρές που θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν για την ερμηνεία αυτής της αλλαγής. Η μια αφορά την ιδέα, ήδη εκφρασμένη, ότι το κεϊνσιανό

κράτος αρωγός είναι «θύμα της επιτυχίας του»: τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την προσπάθεια να λυθεί ένας τύπος μακρο-οικονομικών προβλημάτων ενεφάνισαν μια εντελώς διαφορετική προβληματική που βρίσκεται έξω από τις ικανότητες ελέγχου του κράτους αρωγού. Τα κύρια επιχειρήματα υπέρ μιας μεταβολής στην οικονομία και στην κοινωνική πολιτική σε σχέση με ό,τι βαφτίστηκε «οικονομία της προσφοράς» είναι τα εξής: ο μη παραγωγικός δημόσιος τομέας έγινε ένα αβάσταχτο φορτίο για τον ιδιωτικό τομέα, παράγοντας ένα χρόνιο έλλειμμα κεφαλαίου για επένδυση· η πολιτική της εργασίας υπονομεύεται, και οι μεσαίες ανεξάρτητες τάξεις πνίγονται από τα υψηλά επιτόκια του πληθωρισμού και από τη φορολογία.

Ο άλλος τύπος της επιχειρηματολογίας βασίζεται στο γεγονός πως κι αν ακόμη απουσίαζαν τέτοιου είδους συνέπειες στο οικονομικό πεδίο, το πολιτικό παράδειγμα του κράτους αρωγού εξαντλείται από αιτίες που υπάρχουν στο εσωτερικό του. Πάνω απ' όλα, τελικά, η επέμβαση του κράτους λειτουργεί μόνο όταν οι οικονομικοί φορείς δεν περιμένουν ότι θα προσλάβει χαρακτήρα ρουτίνας, και επομένως ότι δεν θα μπορεί να εισχωρήσει στους ορθολογικούς υπολογισμούς τους. Αλλά όταν αυτό συμβεί οι επενδυτές θα καθυστερήσουν τις επενδύσεις επειδή εύλογα μπορεί να υποθέσουν ότι το κράτος, αν αυτοί περιμένουν αρκετά, θα καταλήξει να παρεμβαίνει με οικονομικές απαλλαγές, υποτιμήσεις, επεμβάσεις στη ζήτηση. Η επιβεβαίωση των εξελίξεων αυτών είναι μοιραία για τον κεύσινισμό επειδή όταν αλλοιώνονται οι υπολογισμοί των οικονομικών φορέων, η στρατηγική συμπεριφορά τους τείνει στην αύξηση των προβλημάτων στα οποία οφείλει να απαντήσει το κράτος. Αυτή η παθολογία των «προσδοκιών», προφανώς, είναι γνωστή στους πολιτικούς φορείς που κινούνται στον κρατικό μηχανισμό, και οι οποίοι αντιδρούν με υψηλότερες δόσεις επέμβασης ή —όταν αυτό δεν μπορεί να συμβεί εξ αιτίας οικονομικών λόγων— εγκαταλείπουν τις παρεμβάσεις που τρέφουν τα προβλήματα αντί να τα λύνουν. Η κατάληξη της συζήτησης αυτής θα μπορούσε να είναι πως η κρατική παρέμβαση είναι αποτελεσματική μονάχα στο μέτρο που διατηρεί τα χαρακτηριστικά της «έκπληξης» και της «υπερβολής» παρά τα χαρακτηριστικά της ρουτίνας.

Ένας δεύτερος λόγος ενύπαρκτης αδυναμίας αφορά τα γραφειοκρατικά χαρακτηριστικά της παρέμβασης. Τα όρια αυτής της αδυναμίας γίνονται ευδιάκριτα στο χώρο των προσωπικών υπηρεσιών, όπως το σχολείο, τα νοσοκομεία, τα πανεπιστήμια, οι φυλακές, τα κέντρα κοινωνικής αρωγής. Ακόμη μια φορά, ο τρόπος της παρέμβασης τροφοδοτεί τα ίδια τα προβλήματα που αντιθέτως θα έπρεπε να λύσει. Η εξήγηση αυτού του παράδοξου είναι πολύ γνωστή: η ικανότητα των πελατών να αυτοεξυπηρετούνται —και, γενικότερα, το γνωστικό και κανονιστικό σύστημα που γεννά αυτή την ικανότητα— εξα-

σθενούν από τις γραφειοκρατικού χαρακτήρα παρεμβάσεις. Τον ίδιο καιρό εκείνοι που προσφέρουν τις υπηρεσίες, ειδικά επαγγελματίες και γραφειοκράτες υψηλού επιπέδου (εκείνοι που στους συντηρητικούς κύκλους θεωρούνται ως η «νέα τάξη») αναπτύσσουν ένα υλικό ενδιαφέρον με την επιμονή και με τη συνεχή επέκταση και τον επανακαθορισμό των προβλημάτων που αντιθέτως θα έπρεπε να λύσουν.

Έτσι, για λόγους που έχουν να κάνουν είτε με αποτελέσματα εξωτερικά προς τον οικονομικό χαρακτήρα του είτε με τα παράδοξα του τρόπου της εσωτερικής λειτουργίας του, το κενσσιανό κράτος αρωγός φαίνεται να έχει κατά μεγάλο μέρος εξαντλήσει τη δυναμική του για ολοκλήρωση. Επιπλέον, αυτή η εξάντληση δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί συγχαυριακό φαινόμενο, προορισμένο να εξαφανιστεί μόλις εκδηλωθεί το προσεχές boom. Και αυτό γιατί οι δυνατότητες ενός τέτοιου boom είναι ελάχιστες. Αυτό δεν θα μπορούσε να είναι το προϊόν της αυθόρμητης δράσης των δυνάμεων της αγοράς και της τεχνολογικής ανανέωσης. Επιπλέον, δεν μπορεί προφανώς να προσδιορίζεται από τα παραδοσιακά εργαλεία του κενσσιανισμού ούτε από τα εργαλεία του «μονεταρισμού». Τελικά, ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι μπορεί να παραχθεί από τη δράση των αυθόρμητων δυνάμεων ή από την κρατική παρέμβαση, παραμένει το ζήτημα του εάν μπορεί να θεωρείται επιθυμητό, εξ αιτίας των συνεπειών που μπορεί να έχει για την ποιότητα της ζωής, γενικά, και για την οικολογία ιδιαίτερα. Το ζήτημα του εάν είναι επιθυμητή μια συνεχής οικονομική ανάπτυξη οξύνεται από αυτό που ο Fred Hirsch ονόμασε «τα κοινωνικά όρια στην ανάπτυξη». Πρόθεσή του να αποκαλύψει τον περιορισμό αυτής της επιθυμίας και της «δυνατότητας που έχει να προσφέρει ικανοποίηση» μια βιομηχανική παραγωγή της οποίας η αξία χρήσης μειώνεται λειτουργικά αλόγοα με τον αριθμό των ανθρώπων που την επιδιώκουν.

5. Συμπεράσματα

Η ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΗ ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ και το κενσσιανό κράτος αρωγός, οι δυο θεσμικοί μηχανισμοί που συμβίβασαν για μακρά χρονική περίοδο την καπιταλιστική οικονομία και τη μαζική πολιτική συμμετοχή, έχουν εκτεθεί σε δυσκολίες και εντάσεις που διαρκώς αυξάνονται, και που ποτέ δεν είχαν δοκιμάσει στην μετα-πολεμική εποχή. Αυτό σημαίνει ότι επιστρέφουμε σε μια κατάσταση που θα επιβεβαίωνε τη σύγκλιση των απόψεων του Μαρξ και του Mill σχετικά με το δομικό ανταγωνισμό ανάμεσα στη μαζική πολιτική συμμετοχή και στην οικονομική ελευθερία; Ναι και όχι. Ναι, επειδή υπάρχουν πάρα πολλοί λόγοι για να περιμένουμε μια άνοδο της πολιτικής και κοινωνικής

σύγκρουσης που δεν θα μεσολαβείται θεσμικά, με τα κόμματα και τις μορφές αντιπροσώπευσης. Οι παράγοντες που προκαλούν τη σύγκρουση δεν ελέγχονται πλέον αποτελεσματικά από τις οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές του κράτους. Όχι, επειδή υπάρχουν όρια ανάμεσα στη δυναμική του «πρώτου» και του «ύστερου» καπιταλισμού. Ένα από τα σημαντικότερα όρια είναι οι δυνάμεις που εμπλέκονται στις συγκρούσεις αυτές και οι οποίες είναι εξαιρετικά ετερογενείς τόσο όσον αφορά τις αιτίες που προκαλούν τις συγκρούσεις όσο και την κοινωνικο-οικονομική σύνθεση των υποκειμένων. Αυτό το μοντέλο διαφέρει σημαντικά από το μοντέλο της «ταξικής σύγκρουσης» που συνεπάγεται λίγους συλλογικούς φορείς με υψηλό βαθμό ενσωμάτωσης οι οποίοι ορίζονται από τους δυο πόλους της αγοράς και της εργασίας. Αλλά, παρά την πολύ τμηματική φύση της σύγχρονης πολιτικής σύγκρουσης, τα αποτελέσματά της μπορούν να οδηγήσουν σε θεμελιώδεις αλλαγές στην οικονομική και πολιτική σφαίρα της κοινωνίας, —αλλαγές που για μια ορισμένη περίοδο φαίνονται ακατανόητες, στο αδιαφιλονίκητο βασίλειο της ανταγωνιστικής κοινοματικής δημοκρατίας και του κείνσιανού κράτους αρωγού.

Απόδοση στην ελληνική: Κωνστ. Αντ. Κατσουρός

